De Havik in en rond Amsterdam

Fons Bongers

Dit artikel verscheen eind 2018 in De Takkeling, (Takkeling-26-2018-nr3), het huisblad van de Werkgroep Roofvogels Nederland. Speciaal voor De Gierzwaluw en de Amsterdamse lezers is dat stuk bewerkt. Hierbij zijn onder andere aanvullende gegevens en inzichten van na de publicatie in De Takkeling in het voorliggende artikel opgenomen en is een deel van de informatie gedetailleerder gemaakt voor de Amsterdamse lezer.

FOTO: FONS BONGERS

juveniele Havik in Ouderkerk aan de Amstel in 2017

Na het herstel van de roofvogelstand in Nederland, gestart in de jaren zeventig, broedt de Havik nu zelfs tot in de buitengebieden van steden. Ook in de buitengebieden en zelfs parken van Amsterdam. Daarmee voegt Amsterdam zich bij goed onderzochte populaties in en rond steden als Hamburg, Berlijn en Keulen (Rutz 2006, Rutz et al. 2006). Terugkijkend moeten we echter constateren dat de opkomst van de Havik in steden in Nederland minder aandacht heeft gehad dan het verdiende. Groei en verbreiding zijn slechts fragmentarisch vastgelegd (Zijlmans 1995, Dekker et al. 2004, de Haan 2011). Eind 2014 realiseerde ik me dat hier een studiegebied braak lag. Mijn studie beoogt een beeld te krijgen van de aanwezigheid en ecologie van de Havik in Amsterdam en omgeving, in het bijzonder verspreiding, voedselkeuze en broedresultaten.

Sinds ik met deze studie ben begonnen, en steeds meer data en inzichten krijg, groeit het aantal vragen dat roept om antwoorden. Het is mij duidelijk dat de negatieve tendens in populatiedichtheden van Haviken in veel natuurgebieden in Nederland (o.a. Drenthe, West-Brabant, Veluwe), niet voor Amstelland gelden. Ondanks het gegeven dat de groei er vanaf 2015 wel een beetje uit is.

Ik krijg nogal eens commentaar dat ik me met de Havik wel op een smal studiegebied

concentreer. Niets is minder waar: ik houdt me zeker ook bezig met Buizerd, Torenvalk, Sperwer, Ransuil, Kerkuil en Halsbandparkiet. Echter dan vooral als voedsel. Mede door de inzet van de Vogelwerkgroep Amsterdam is er sprake van een gespreide dis. Ik kan u dan ook niet anders vragen om vooral door te gaan met uw zegenrijke werk!

Gebied en werkwijze

Tot 2011 woonde ik in Amsterdam-Zuidoost en raakte beetje bij beetje betrokken bij het ringonderzoek van roofvogels. Vanwege een ruime kennis van de buitengebieden van Amsterdam-Zuidoost kon ik de ringers tippen over de roestplaatsen van Ransuilen en een aantal broedplaatsen van Havik, Buizerd en Sperwer. Vanaf het vroege voorjaar van 2015 ben ik gestart met een meer systematische inventarisatie en monitoring van roofvogels in wat uiteindelijk een studiegebied werd met de stad Amsterdam als centrum (met een oppervlak van ongeveer 450 km^2). Al snel bleek dat ik mijn studie moest verengen tot de voor mij meest fascinerende soort: de Havik. De overige soorten roofvogels, zoals Buizerd en Sperwer, beschouw ik dus verder als bijvangst en prooi. Het vinden van broedplaatsen, het volgen van broedgevallen en het opsporen van ruipennen vergde zoveel veldwerk dat ik nooit meer de gelegenheid had om me te vervelen. In 2016, 2017 en 2018 heb ik mijn studie verdiept en ik hoop die ontwikkeling in de komende jaren voort te kunnen zetten. Gelukkig hoef ik het niet allemaal alleen te doen. Diverse leden van de Vogelwerkgroep Amsterdam, Roofvogelwerkgroep Utrecht en Gooi, de Vogelwacht Zaanstreek, Boswachterij Amsterdamse Bos en anderen leveren bijdragen als ringer, klimmer en tipgever. Bovendien heb ik drie mensen bereid gevonden elk een broedgeval nabij hun woningen te volgen. Zij vormen daarmee de ogen en oren in een aantal Amsterdamse territoria.

De term 'territorium' wordt in dit artikel losjes gebruikt. Het betreft een locatie waar zich op enig moment in de periode 1986-2018 een nestelend havikpaar heeft opgehouden. Hierbij is rekening gehouden met de aanwezigheid van buurparen (elkaar uitsluitende territoria). Binnen een territorium kunnen meerdere nesten voorkomen, die alternerend of slechts eenmaal in gebruik zijn (geweest). In totaal heb ik op die manier 63 territoria vastgesteld, die uiteraard niet allemaal gelijktijdig door een havikpaar bezet waren. Voor het onderscheiden van de territoria maakte ik gebruik van het werk van mijn voorgangers in combinatie met eigen waarnemingen en die van vele anderen.
Voor een belangrijk deel kon ik mijn studie over de opkomst van Haviken rond Amsterdam voortbouwen op de studieresultaten van Nirk Zijlmans (geboren in 1950, overleden in 2012). Hij heeft in 1994-2011 monnikenwerk verricht door het in kaart brengen van broedgevallen van alle roofvogels in een deel van mijn werkgebied. Het accent van Nirks studiegebied lag in het noorden van de stad, benoorden het IJ, in Waterland, Ilperveld, Coentunnelgebied en de ruime omgeving van de voormalige gifbelt aan de Diemerzeedijk en de Diemer Vijfhoek. In die jaren heeft hij nauwge-

zet de broedplaatsen in beeld gebracht en voortplantingsresultaten vastgesteld. Na zijn overlijden in januari 2012 is zijn archief overgedragen aan de Vogelwerkgroep Amsterdam, die het na inventaristie overdroeg aan het Stadsarchief Amsterdam. Daar is het voor geïnteresseerden in te zien. Het bevat honderden nestkaarten, jaarlijkse samenvattingen van de broedgevallen van alle soorten roofvogels en fotomateriaal van broedplaatsen, nesten en jongen. Voor de jaren vóór 1994 kon Nirk terugvallen op waarnemingen van derden. Het duurde enkele jaren voordat het eerste broedgeval bewezen kon worden, namelijk een paar dat in 1986 en 1987 jongen had grootgebracht in Amsterdam-Zuid, op zichtafstand van een middelhoge flat. Het is frappant dat de eerste broedgevallen niet in de stadsranden plaatsvonden, maar echt binnen de bebouwde omgeving. Voor zover mij bekend zijn er van die vroege broedgevallen geen gegevens verzameld of bewaard gebleven over het precieze broedsucces en de voedselkeuze.

Het archief van Nirk Zijlmans leverde een stevige basis onder het beeld van de opkomst van Haviken in en rond de stad. Het betrof in totaal 141 broedgevallen in de achttien broedseizoenen van 1994 tot en met 2011. Een respectabel werk. De gegevens van de 141 bezette nesten konden uiteindelijk worden ingedikt tot broedgevallen in door mij gedefinieerde 31 havikterritoria. Enkele territoria waren bijna alle jaren tussen 1994 en 2011 bezet, enkele andere slechts gedurende één of twee jaar. Deze 141 broedgevallen zijn door mij, aangevuld met gegevens uit andere bronnen, verwerkt in een overzicht van de jaren 1986 tot en met 2018. De gegevens uit het archief zijn opgenomen in mijn grotere werkgebied, waarbinnen ik uiteindelijk de 63 territoria heb onderscheiden. Ik heb daarbij gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- Waarnemingen in De Gierzwaluw, 1981-2017. Sedert 2012 worden jaaroverzichten van de broedgevallen van roofvogels en uilen gepresenteerd.
- Artikelen in De Takkeling, mede van de hand van Nirk Zijlmans.
- Gegevens uit Waarneming.nl. Het betrof daarbij gegevens van territorium-indicerend gedrag tot daadwerkelijke broedgevallen. Veel van deze waarnemingen konden op andere wijze worden getoetst. Een en ander leidde tot het vaststellen van bezette territoria in andere jaren dan die welke bekend waren.
- Alle gegevens van geringde nestjonge Haviken, beschikbaar gesteld door het

FOTO: ED ROELANDSE

Havik aan de Gaasperzoom in 2016

Vogeltrekstation in Wageningen. In de periode 1999 tot en met 2018 ging het om 231 nestjongen uit 91 broedgevallen.
• Persoonlijke mededelingen en fotomateriaal leverden in een aantal gevallen bewijsmateriaal voor bezette territoria, waaronder een goed overzicht van een broedgeval binnen de bebouwde kom van Diemen. De periode 2011-16 kon hierdoor uit verschillende bronnen aaneensluitend worden gemaakt.
• Eigen waarnemingen van broedgevallen in 2015-18 en incidentele waarnemingen uit de periode 2003-14.

Bij de analyse van die gegevens val je van de ene verrassing in de andere. Zo zijn er in de loop van de jaren duizenden waarnemingen van Haviken gemeld op waarneming.nl. Toch zijn er nog witte vlekken in de databerg. In de Houtrak, bijvoorbeeld, ligt een broedplaats die vanaf de openbare weg is te zien. Per jaar passeren er honderdduizenden mensen. Op waarneming.nl is deze broedplaats onbekend. Anderzijds zijn er broedplaatsen die met enige fantasie zijn aan te duiden als attractie. De broedplaatsen aan de Nieuwe Meer, Lange Bretten, Sloterplas en twee in Gaasperdam werden door velen (op afstand) gevolgd. Die aandacht blijkt voor de Havik geen beletsel. In het Vliegenbos hebben Haviken in 2018 twee jongen groot gebracht in een nest op ongeveer 25 meter hoogte boven een van de drukste paden. Tijdens het broedseizoen van 2018 werd dit pad ook nog eens gerenoveerd en geasfalteerd.

FOTO: FONS BONGERS

Vier geringde havikjongen in het Vliegenbos, 3 juni 2017

FOTO: FONS BONGERS

De veelvuldige aanwezigheid van mensen kan Haviken misschien vaker doen kiezen voor hoge bomen, zoals dit nest op 25 m hoogte in een populier in het druk bewandelde Vliegenbos in Amsterdam Noord, 11 juni 2018. Inzet: nestjonge Havik kijkt naar passante.

Figuur 1. Populatieontwikkeling van de Havik in Amsterdam en omgeving in 1986-2018.

Figuur 2a
Ligging van de 63 territoria van Haviken in het studiegebied Amsterdam en omgeving in 1986-2018

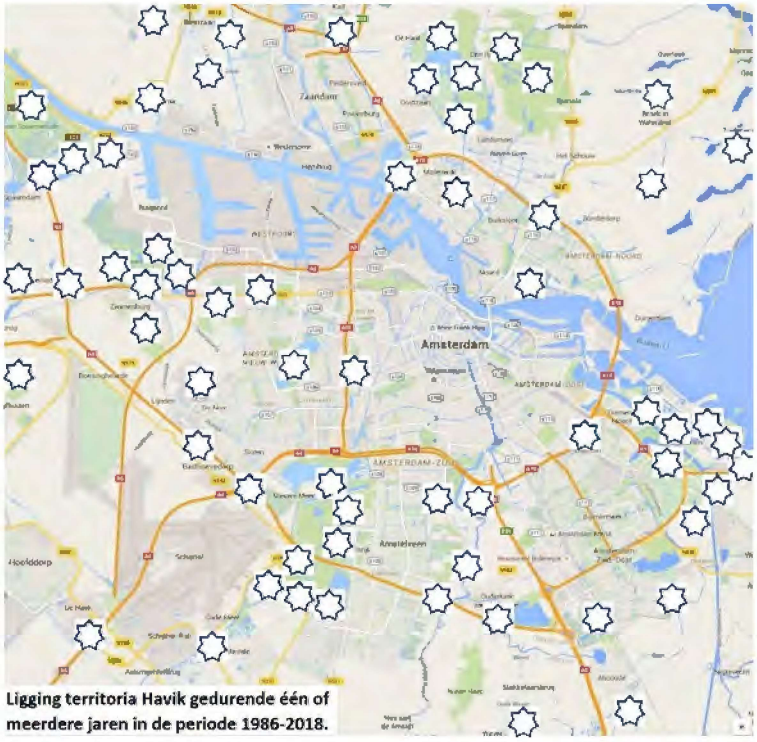

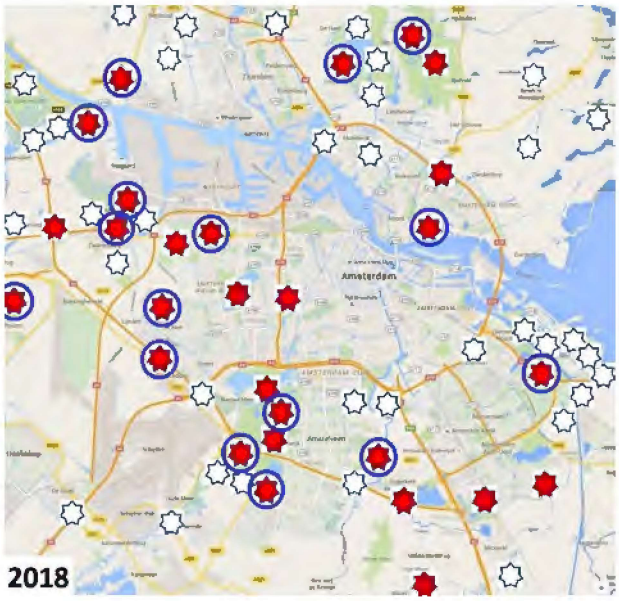

Figuur 2b
De in 2018 bezette territoria (n=28) zijn rood gekleurd en omcirkeld indien succesvol (n=15).

Het is opvallend dat grondeigenaren en terreinbeheerders in de regio, op een schaarse uitzondering na, niet over informatie beschikten over broedgevallen van Haviken binnen hun beheersgebied. Slechts een enkeling was bekend met een broedplaats en het gebruik van die nestplaats gedurende een reeks van jaren. In de meeste gevallen ontbrak kennis bij terreineigenaren en -beheerders. Zo was het een verrassing voor een natuurbeherende organisatie dat op het eigen erf van het beheerkantoor in 2018 een broedgeval plaatsvond, waar we uiteindelijk 2 jongen konden ringen. De verspreid op het erf liggende plukresten van Holenduiven en Halsbandparkieten had niemand op een idee gebracht.

Trend 1986-2018

In 1986 tot en met 2018 werden uiteindelijk 63 territoria onderscheiden die een of meerdere jaren door de Havik in gebruik waren. De top van 40 bezette territoria werd in 2015 bereikt. Daarna nam het aantal af naar 28 in 2017 en 2018 (Figuur 1).

De dipjes in de lijn van gestage toename in 1997 en 2008 vielen samen met een verminderde registratie in verslagen en waarneming.nl en met een verminderde ringactiviteit. Het jaar 2015 was terecht een topjaar. In dat jaar waren alle populaire leefgebieden over de periode 1986-2018 daadwerkelijk in gebruik door havikparen. De 63 territoria in 1986-2018 waren goed voor 467 broedgevallen van Haviken (Figuur 2). Niet elk territorium was daarbij even vaak bezet. Zes territoria waren in die

periode slechts een keer bezet, al of niet succesvol, andere veel frequenter: 21 territoria waren 2-5x bezet, 21 territoria 6-10x, 11 territoria 11-15x en 4 territoria 16-25x. Geen enkel territorium was vaker dan 25x in gebruik (in theorie had dat 33x kunnen zijn, als een territorium van begin tot eind bezet was geweest).

De onderscheiden territoria liggen ogenschijnlijk willekeurig verdeeld over de stadsranden en de buitengebieden van het werkgebied. Die verdeling is echter verre van willekeurig. De meeste van de 467 bezette territoria gedurende 1986-2018 liggen namelijk in recreatiegebieden, zoals Houtrak, Spaarnwoude, Twiske en Groengebied Amstelland. Een ander bolwerk is het Amsterdamse Bos, met in de beste jaren zes bezette territoria (maximaal vier succesvolle broedgevallen in één jaar). Ook het uiterste oosten van het werkgebied is traditioneel goed bezet; een fietstocht van 30 minuten voert je hier door acht territoria. Tenslotte herbergen Osdorp en de aangrenzende groene delen van het stedelijk gebied jaarlijks meerdere havikparen.

Veel territoria hadden meer dan één nest binnen hun grenzen. Deze nesten worden in verschillende jaren daadwerkelijk gebruikt. Van de 28 in 2018 in gebruik zijnde territoria had de helft maar één nest; in de overige werden sinds 1986 2-5 nesten aangetroffen. De territoria die het vaakst in gebruik waren sinds 1986 waren tevens de territoria waar de meeste nesten werden aangetroffen (Tabel 1). Voor de jaren dat een territorium in gebruik was hadden Haviken gemiddeld 1.89 nesten tot hun beschikking. Het wisselen van nest had soms een voor de hand liggende reden, zoals het omwaaien van de nestboom of het uit elkaar vallen van een nest. Vooral nesten in schietwilg bleven niet lang beschikbaar, mogelijk doordat de takken van deze boom weinig bestendig zijn.

De afstanden tussen bezette haviknesten bedroeg in 2018 gemiddeld 2001 meter. Dat is het gemiddelde van de afstand van elk van de 28 nesten tot de dichtstbijzijnde bezette buurnest.

Nestboomkeuze

De Haviken van Amsterdam en wijde omtrek lijken weinig kieskeurig qua nestboom. In de jaren 2015-18 werd gebroed in populier (14x), schietwilg (9x), zachte berk (8x), grauwe abeel (7x), zwarte els (6x), zomereik (3x), Spaanse aak (2x), gewone esdoorn (2x), iep (1x), fijnspar (1x), gewone es (1x) en beuk (1x). De nestboomkeuze spiegelt het landschap waarin de Haviken tot broeden komen. De populieren zijn beschikbaar als aangeplante bosjes en in houtsingels, vooral in het cultuurlandschap en de recreatiegebieden. De schietwilgen staan in natuurlijk opgeslagen bosjes op gronden die aan de natuur zijn overgelaten, zoals voormalig industrieterrein en baggerdepots. De grauwe abelen zijn te vinden in recreatiegebieden (Houtrak, Spaarnwoude, Sloterplas). Berk en zwarte els groeien vooral in verbost moerasland en veenmosrietland. De overige boomsoorten staan in aangeplante bossen (Amsterdamse Bos), recreatievoorzieningen en in houtsingels als landschapsaankleding. De nestplaatsen van Haviken

FOTO: ED ROELANDSE

Juveniele havik, 21 juli 2018

voegen zich daarmee naar wat lokaal ter beschikking staat, daarbij aangetekend dat niet alle nesten die door Haviken werden gebruikt ook daadwerkelijk door Haviken gebouwd waren. Zo is er een nest dat jarenlang door Buizerds in gebruik was en oorspronkelijk mogelijk door een Zwarte Kraai was gebouwd. Omgekeerd worden nesten van Haviken in sommige jaren overgenomen door Buizerds (bijv. Houtrak 2017).
De meeste Haviken bouwden hun nest op ongeveer tweederde boomhoogte, tegen de stam, of, nog liever, bovenop de hoofdstam van een stevige boom. Het waren bijna altijd de zwaardere bomen in de omgeving, met een zware, liefst haakse vertakking. Maar er zijn uitzonderingen. Twee nesten, beide in moerasbos, lagen op ongeveer 4 m hoogte, een keer op een vork in een grote zwarte els, de andere keer op een door kamperfoelie overwoekerde zijtak van een zachte berk. Dit laatste nest (Ilperveld) is in de winter van 2018 op 2019 troosteloos verloren gegaan.

FOTO: JURRIAN BOUTSMA

Nestfoto van drie jongen en een ei in het Ilperveld

Nesten in territorium	Aantal territoria	Aantal jaren bezet (x)
1	14	7.3
2	8	9.8
3	2	8.0
4	3	12.6
5	1	14.0

Tabel 1. Gemiddeld aantal nesten in territoria van Haviken in Amsterdam en omgeving in 1986-2018, en de gemiddelde bezettingsduur (in jaren).

Positie van nesten van Haviken versus menselijke activiteiten

Om een scherper beeld te krijgen van de nestplaatskeuze in het werkgebied is voor 2018 een analyse gemaakt van de afstand van de nestboom tot de dichtstbijzijnde bosrand. Die bosrand was in sommige gevallen tevens de grens met een autosnelweg, een evenemententerrein of een industrieel gebouw (Tabel 2). De gemiddelde afstand van nestboom tot bosrand was 48 meter (n=28).

Haviksnesten lagen in 2018 gemiddeld 66 meter van de dichtstbijzijnde dagelijkse menselijke activiteiten af, zoals wandelpaden, fietspaden, autowegen, recreatievoorzieningen, woningen en andere gebouwen. Ruim 50% van de nesten lag op 50 m afstand of minder (Tabel 2). Zelfs in een verstedelijkt gebied als Amsterdam waren nog plekken te vinden die verhoudingsgewijs verlaten waren; de verste afstand tot permanente menselijke aanwezigheid was 340 meter. Maar het is onvermijdelijk dat de levenslijnen van Havik en mens zich kruisen in de stad en de omgeving ervan. Het studiegebied is intensief door mensen ingericht als woongebied, bedrijventerrein en industriegebied en voor infrastructuur, tuinbouw, sport en openluchtrecreatie. Niet elke functie laat zich makkelijk combineren met gebruik door Haviken. De grote ruimtelijke dynamiek in het stedelijke milieu is vaak ongunstig voor Haviken, bijvoorbeeld bij omzetting van groenvoorzieningen in woongebied, bij aanleg of verbreding van wegen en bij projectontwikkeling in groene gebieden. Zo is in februari 2019 het ANWB-bosje van anderhalve hectare aan de rand van Badhoevedorp gekapt, dat al 18 jaar als broedplaats bij Haviken in gebruik was. Op deze plaats komt een villawijkje waar de nieuwe bewoners trots kunnen zijn op hun woning aan Haviksshorst 16. Ook de enige broedplaats in de Ronde Hoep gaat in 2020 verloren omdat de A9 moet worden verbreed; precies op de broedplaats van de lokale Havik staat een verzorgingsplaats met tankstation gepland. De verrassende vestiging van een paar Haviken in het Rembrandtpark in 2018, binnen de ring van de A10, met nestbouw op 8 m hoogte in een Spaanse aak, werd vermoedelijk al vroeg in het voorjaar verstoord doordat stadsnomaden onder de nestboom hun kamp opsloegen.

FOTO: FONS BONGERS

Haviknest in het Ilperveld ter hoogte van de Polderweg, 15 april 2018

Tabel 2. Positie van haviknesten in Amsterdam en omgeving in 2018 ten opzichte van bosrand en van menselijke activiteiten, uitgedrukt in meters.

Meters	Afstand dichtstbijzijnde bosrand		Afstand menselijke activiteiten	
	Aantal N	Percentage %	Aantal N	Percentage %
0	2	7.1	3	10.7
1-15	6	21.4	3	10.7
16-50	10	35.7	10	35.7
51-340	10	35.7	12	42.9

De mensen in de stad zijn echter tolerant ten opzichte van de Havik als toppredator, voor zover ze al weet hebben van zijn aanwezigheid. Dat ligt mogelijk anders aan de randen van de stad, waar de Havik in theorie door jagers, postduivenhouders en weidevogelbeschermers als bedreiging kan worden beschouwd. Ik heb echter geen aanwijzingen dat de jagerswereld hier een wezenlijke bedreiging vormt voor roofvogels. Mij zijn slechts vier gevallen van vervolging bekend.
De tolerantie, of misschien vooral de onoplettendheid, van Amsterdammers leidt ertoe dat de nestboom gewoon de eerste boom naast een druk belopen pad kan zijn. Dat pad kan twaalf maanden per jaar en ieder uur met daglicht worden gebruikt door wandelaars en uitlaters van honden. Spelende kinderen en hangjongeren zijn geen probleem voor Haviken. Natuurlijk moet een bepaald niveau van veiligheid zijn gewaarborgd. Het in 2017 bewoonde nest in het Vliegenbos was gebouwd in een boom naast een druk belopen pad. Op het pad onder de nestboom lagen in het broedseizoen de etensresten van mensen én Haviken, bierblikjes afgewisseld met plukresten van tamme duiven, Eksters en Grote Bonte Spechten. In 2018 hebben de Haviken dit nest verlaten ten faveure van een nieuwbouwnest vijftig meter verderop in een populier op ongeveer 25 meter hoogte. Deze boom staat eerder óp dan langs het dichtstbijzijnde voetpad.

Broedsucces

Over het broedsucces van Haviken binnen het studiegebied zijn gegevens van diverse losse broedgevallen bekend uit de periode 1994-2018. Er zijn nog geen langjarige trends beschikbaar. Ook zijn er analyses van broedsucces in relatie tot de vaakst bezette territoria. Voor het broedsucces zijn momenteel van drie verzamelingen broedresultaten de gemiddelden te geven:
Tijdens de ringacties in de periode 1999 – 2018 zijn er in 91 nesten Haviken geringd. Aantallen al eerder afgevlogen jongen zijn daarbij onbekend, ook wisselen de ringinspanningen per jaar aanzienlijk. Op de 91 nesten zijn 231 jonge Haviken geringd.
Op basis van deze cijfers is een minimaal gemiddeld broedsucces berekend van 2,54 jongen per nest.

In 2017 zijn 34 levende jonge Haviken op 13 nesten aangetroffen. Hiervan zijn er 27 geringd. Broedsucces: 2,62 jongen per succesvol broedgeval.
In 2018 zijn 37 levende jonge Haviken op 16 nesten aangetroffen. Hiervan zijn er 30 geringd. Broedsucces: 2,31 jongen per succesvol broedgeval.

Het lijkt niet ver van de waarheid om te stellen dat het gemiddelde broedsucces van Haviken in en rond Amsterdam ongeveer 2,5 jongen per succesvol nest bedraagt.

FOTO: ZAINAL HABERHAM

jonge Havik in het Vliegenbos, 10 juni 2019. De moeder is een paar dagen eerder gewond aangetroffen, en gestorven in het roofvogelcentrum in Midden-Beemster.

Voedselkeuze

Van 2015 tot en met 31 maart 2019 heb ik in mijn studiegebied in totaal 990 prooiresten van Haviken verzameld. Het betreft 927 vogels in 47 soorten, 16 zoogdieren in drie soorten en een Amerikaanse rivierkreeft. Vogels zijn zowel in aantal als in biomassa verreweg de belangrijkste bron van voedsel voor Amsterdamse Haviken, met resp. 98,3% en 96.7% van het totaal.
Uit de soortenlijst, en het aandeel van de respectievelijke soorten daarin, wordt duidelijk dat de jachtgebieden grotendeels in moeras, open (agrarisch) landschap en het gevarieerde groene en natte stedelijke milieu moeten hebben gelegen. Bijna een kwart van de prooien (in aantal én biomassa) bestaat uit Stadsduiven, maar ook Wilde Eenden (inclusief tamme), Houtduiven en kraaiachtigen zijn belangrijk. Een deel van de soorten kan als typische stadvogels worden aangemerkt, zoals Stadsduif en Halsbandparkiet, maar de overige hebben een bredere habitatkeus. De variatie aan landschappen in en rond Amsterdam, met de ruime beschikbaarheid van vogels tot afmeting Wilde Eend, maakt dat Haviken qua voedsel een brede keus hebben. Drastische veranderingen in prooiaanbod worden opportunistisch uitgebuit. Dat bleek bijvoorbeeld in de eerste week van maart 2018, toen een korte maar hevige vorstperiode het waterige landschap rond Amsterdam veranderde in ijs. De top drie van de 118 prooiresten die ik vond tussen 1 maart en 15 april bestond uit 24 Wintertalingen, 21 Stadsduiven en 8 Watersnippen. Sinds 2015 was ik Wintertaling en Watersnip nooit eerder tegengekomen als prooi. De Wintertaling aan de top van de ranglijst was voor mij dus een grote verrassing. Temeer omdat ik, ook in de vorstperiode zelf, nauwelijks Wintertalingen zag. Blijkbaar ontnam de kou de Wintertalingen, en ook andere watervogels getuige hun aandeel van 49% in de 118 prooien uit die periode, hun vluchtplaatsen in het water, waardoor ze voor Haviken makkelijker te vangen waren

(misschien in combinatie met verzwakking van de eenden). In de vorstperiode vond ik diverse Wintertalingen die waren geplukt maar slechts deels of in het geheel niet waren opgegeten.

Toekomst

Het stedelijk en randstedelijk gebied wordt onder meer gekenmerkt door een grote ruimtelijke dynamiek. Woonwijken worden geconfronteerd met stadsvernieuwing, oudere industrie maakt plaats voor bedrijven en woningen. Autosnelwegen worden verbreed en groene gebieden ingericht. Haviken kunnen daar goed mee uit de voeten, gezien de ontwikkeling van de soort in Amsterdam en wijde omtrek. Echter: de broedplaatsen liggen onder vuur. Naast de hiervoor al beschreven kap van de van oudsher prachtige broedplaats bij ANWB Badhoevedorp ten gunste van villawijkontwikkeling en het ten offer vallen van een broedplaats aan de verdubbeling van de A9 van Holendrecht naar Schiphol, moest twee jaar geleden een ruim twintig jaar in gebruik zijnde broedplaats in Waterland er aan geloven: het bosje moest wijken voor weidevogels. De in hetzelfde bosje broedende Buizerds weken uit naar de hoogspanningsmasten in het gebied. Voor de Havik bleek in de ruime omgeving geen vervan-

FOTO: ROELY BOS, 11 JULI 2015, AWD

Havik met prooi

FOTO: FONS BONGERS

Nest bij de Sloterplas, met vier eieren, 1 mei 2019

gende broedplaats beschikbaar.
Dat Haviken een grote mate van ruimtelijke dynamiek verdragen bleek in een eendenkooi langs het Amsterdam-Rijnkanaal. Lag de eendenkooi eerst vrij in het veenlandschap, sedert vijf jaar loopt er een drukke autosnelweg langs, op 100 meter afstand. Die ontwikkeling heeft niet geleid tot vertrek van de Havik als broedvogel. Maar er zijn grenzen. Zo werd er in de winter van 2017/18 in het kader van 'landschapsherstel' 25% van het kooibos gekapt door een gebiedsontwikkelaar. Na ongeveer tien jaren onafgebroken in gebruik te zijn geweest als broedplaats is het bos in 2018 door Haviken verlaten. Dynamiek ging blijkbaar over in vernietiging. Een reden te meer om de komende jaren de ontwikkelingen van deze stadse toppredator nauwlettend te blijven volgen.

Representativiteit van de prooilijst

Er zijn diverse redenen om te veronderstellen dat de prooilijst van Amsterdamse Haviken niet geheel representatief is voor wat ze pakken.
Uitgaande van een prooibehoefte van 1800 prooien per paar per jaar is het duidelijk dat slechts een fractie ervan opduikt in de prooilijst. In hoeverre die fractie representatief is, is onbekend.
Haviken pakken ook prooien waarvan geen resten achterblijven. Die prooien ontbreken in de statistieken, zoals nestjonge duiven (eens bij toeval een vet duivenjong gevonden dat uit het haviksnest was gevallen), Zwartkop (zichtbaar op filmpje van

Gesommeerde voedsellijst van Haviken in Amsterdam en omgeving, verzameld van vroege voorjaar 2015 tot en met 1 juni 2019

	Soort	Gewicht (g)	Aantal	%	Biomassa (g)	%
1	Boereneend	1.100	11	1,0%	12.100	2,9%
2	Bruine Rat	250	2	0,2%	500	0,1%
3	Buizerd	850	2	0,2%	1.700	0,4%
4	Ekster	225	132	11,9%	29.700	7,1%
5	Fazant	1.380	6	0,5%	8.280	2,0%
6	Gaai	165	31	2,8%	5.115	1,2%
7	Groene Specht	190	1	0,1%	190	0,0%
8	Grote Alexanderparkiet	260	1	0,1%	260	0,1%
9	Grote Bonte Specht	75	25	2,2%	1.875	0,4%
10	Grutto	285	3	0,3%	855	0,2%
11	Haas	1.200	3	0,3%	3.600	0,9%
12	Halsbandparkiet	150	29	2,6%	4.350	1,0%
13	Holenduif	300	14	1,3%	4.200	1,0%
14	Houtduif	500	80	7,2%	40.000	9,6%
15	Houtsnip	300	7	0,6%	2.100	0,5%
16	Kauw	246	63	5,7%	15.498	3,7%
17	Kerkuil	475	3	0,3%	1.425	0,3%
18	Kievit	200	11	1,0%	2.200	0,5%
19	Kleine Mantelmeeuw	770	1	0,1%	770	0,2%
20	Koekoek	115	2	0,2%	230	0,1%
21	Kokmeeuw	250	14	1,3%	3.500	0,8%
22	Konijn	750	15	1,3%	11.250	2,7%
23	Koolmees	16	1	0,1%	16	0,0%
24	Koperwiek	61	1	0,1%	61	0,0%
25	Krakeend	920	3	0,3%	2.760	0,7%
26	Kramsvogel	105	5	0,4%	525	0,1%
27	Krielkip	500	3	0,3%	1.500	0,4%
28	Kuifeend	750	1	0,1%	750	0,2%
29	Meerkoet	818	23	2,1%	18.814	4,5%
30	Merel	100	28	2,5%	2.800	0,7%
31	Tamme Duif	375	271	24,3%	101.625	24,3%
32	Ransuil	250	3	0,3%	750	0,2%
33	Rode Amerikaanse rivierkreeft	20	1	0,1%	20	0,0%
34	Scholekster	530	2	0,2%	1.060	0,3%
35	Slobeend	620	1	0,1%	620	0,1%
36	Smient	700	2	0,2%	1.400	0,3%
37	Sperwer	240	1	0,1%	240	0,1%
38	Spreeuw	75	47	4,2%	3.525	0,8%
39	Stormmeeuw	430	1	0,1%	430	0,1%
40	Torenvalk	200	3	0,3%	600	0,1%
41	Turkse Tortel	150	56	5,0%	8.400	2,0%
42	Visdief	120	1	0,1%	120	0,0%
43	Waterhoen	340	16	1,4%	5.440	1,3%
44	Waterral	120	1	0,1%	120	0,0%
45	Watersnip	105	15	1,3%	1.575	0,4%
46	Wilde Eend	1.100	66	5,9%	72.600	17,4%
47	Wintertaling	300	30	2,7%	9.000	2,2%
48	Wulp	730	1	0,1%	730	0,2%
49	Zanglijster	75	6	0,5%	450	0,1%
50	Zomertaling	330	2	0,2%	660	0,2%
51	Zwarte Kraai	490	65	5,8%	31.850	7,6%
52	Zwartkop	19	1	0,1%	19	0,0%
	Gemiddeld / totalen	**405**	**1113**	**100,0%**	**418.158**	**100,0%**

Prooirest van een Houtduif

FOTO: XX.XX.XX.XX.XXXX

Prooiresten van twee Grutto's

havikpaar in het Amsterdamse Bos) en Koolmees (op een foto met een wildcamera). Dergelijke kleine prooien ontsnappen meestal aan de aandacht van de roofvogelaar. Omdat ze geen betekenis hebben in het dieet van Haviken is dat niet zo erg.
Resten van grote prooien worden makkelijker gevonden dan die van kleinere. Donkere prooien, zoals Kauw en Merel, zijn moeilijker te vinden dan prooiresten met lichte veren (denk aan duiven, Wilde Eend en Ekster). De Spreeuw zal fors worden ondergewaardeerd, niet alleen vanwege de kleur van de uitgetrokken veren op de bosbodem, maar ook doordat je van sommige Spreeuwen alleen bij nauwkeurig zoeken de resten terug vindt. Mijn ervaring in de Ronde Hoep is dat na het uitvliegen van de jonge Spreeuwen een luilekkerland ontstaat in het polderland. Zolang de jonge Haviken nog klein zijn worden de gevangen Spreeuwen door de ouder eerst geplukt en daarna pas gevoerd aan de jongen. Bij oudere jonge Haviken worden de jonge Spreeuwen ongeplukt bij de jongen afgeleverd. De gulzige jongen schrokken deze Spreeuwen in hun geheel naar binnen. Dit leidt ertoe dat je braakballen vindt waarin de gehele pennenset van een Spreeuw aanwezig is, met de hand- en armpennen nog netjes in de juiste volgorde.
Haviken hebben rond de broedplaats individueel verschillend gedrag bij de aanlevering van prooien. Van sommige broedparen heb ik zodoende slechts enkele prooiresten gevonden, van andere daarentegen tot 91 prooien in het broedseizoen (geen kruidlaag in broedbos). Bij sommige paren is de vegetatie in het nestbos, vooral op natte laagveen-

gronden, zo hoog, dicht en ondoordringbaar dat Haviken niet op de bosbodem kunnen plukken. De prooien worden dan in het kronendak geplukt, waarna je alleen bij toeval wat veertjes vindt.
En als laatste nuancering geldt voor mij de onbekende afstanden van jachtplaats tot de nestplaatsen. Grotere prooien worden geplukt voordat ze naar het nestbos worden gebracht omdat het vliegen over grotere afstanden met flapperende vleugels en staart van de prooi de Havik veel energie kost. Die prooiresten vind ik niet terug omdat het zoekgebied zo enorm groot is. Als een prooi op korte afstand van het nestbos wordt gepakt dan wordt het vaker direct naar het nestbos gebracht om daar in veiligheid geplukt te worden.
Ondanks bovenstaande beperkingen geven de gevonden prooien toch een indruk van wat er wordt gegeten en zelfs waar wordt gejaagd. De voorlopige conclusie: ze eten alles wat voorhanden is en de juiste maten heeft. Dat is precies dezelfde uitkomst als werd gevonden in de meer traditionele broedgebieden op de zandgronden van Nederland (Opdam et al. 1977, Bijlsma 1993). Wat maar aangeeft dat Haviken aanpassingsbereide roofvogels zijn, die ook in steden goed uit de voeten kunnen.

Dank

Zonder iemand te kort te willen doen bedank ik de volgende mensen voor hun bijdragen aan het onderzoek: Henk-Jan Koning, Harry de Rooij, Pascal Gijsen, Jurrian Boutsma, Pim Bongers, Geert Timmermans, Edo Goverse, Hans Doornbos, Ed Roelandse, Joost Janmaat, Harry Ramler, Arjan Boerman, Abe van 't Wout, Theo van Lent, Lidy Zeinstra, de Vogelwerkgroep Amsterdam en de medewerkers van Staatsbosbeheer, Recreatie Noord-Holland, Landschap Noord-Holland en het Amsterdamse Bos.

Literatuur

Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Shuyt & Co., Haarlem.
Dekker A.L., Hut A. & Bijlsma R.G. 2004. De opkomst van de Havik Accipiter gentilis in de stad Groningen. De Takkeling 12: 205-218.
Haan P. de 2011. Inventarisatie van Havik Accipiter gentilis en Sperwer A. nisus rond Groningen. De Takkeling 19: 193-196.
Opdam P., Thissen J., Verschuren P. & Müskens G. 1977. Feeding ecology of a population of Goshawk Accipiter gentilis. J. Ornithol. 118: 35-51.
Rutz C. 2006. Home range size, habitat use, activity patterns and hunting behaviour of urban-breeding Goshawks Accipiter gentilis. Ardea 94: 185-202.
Rutz C., Bijlsma R.G., Marquiss N., & Kenward R.E. 2006. Population limitation in the Northern Goshawk in Europe: a review with case studies. Studies in Avian Biology 31: 158-197.
Zijlmans N. 1995. De Havik Accipiter gentilis in en om Amsterdam. De Takkeling 3(2): 36-39.

Haviken in Berlijn: fotoverzameling: http://www.samhobson.co.uk/urban-goshawk/